

Nederlandse taal

Landsexamen havo

Programma van toetsing en afsluiting

2026

Inhoudsopgave

Opzet van het examen	3
Het examenprogramma.....	3
Beschrijving van de examenstof	3
Het centraal examen	3
Het commissie-examen	4
Toelichting leesdossier	8
De beoordeling van het commissie-examen	9
Het eindcijfer	10
Bijlage 1 De eindtermen.....	11
Bijlage 2 Begrippenlijst Argumentatieve vaardigheden.....	18
Bijlage 3 Lijst met onderwerpen t.b.v. de voordracht mondelinge taalvaardigheid	23
Bijlage 4 Beoordelingsformulier mondeling commissie-examen	24
Bijlage 5 Voorblad	26
Bijlage 6 Hulpmiddelen	27
Bijlage 7 Tips	28

Nederlandse taal havo

Opzet van het examen

Het examen bestaat uit een centraal examen en een commissie-examen.

Het centraal examen wordt schriftelijk afgenomen in een zitting van 210 minuten.

Het commissie-examen bestaat uit een schrijfvaardigheidstoets, een kijk- en luistertoets en een mondeling examen.

Het examenprogramma

Nederlandse taal en literatuur		centraal examen	commissie-examen	
			schriftelijk	mondeling
Domein A Algemene taal- en leervaardigheden	A1: Analyseren en interpreteren	X		
	A2: Beoordelen	X		
	A3: Samenvatten	X		
Domein B Leesvaardigheid		X		
Domein C (Kijk- en) luistervaardigheid			X	
Domein D Spreekvaardigheid				X
Domein E Schrijfvaardigheid			X	
Domein F Literatuur	F1: Literaire ontwikkeling			X
	F2: Literaire begrippen			X
	F3: Literatuurgeschiedenis			X
Domein G Oriëntatie op studie en beroep				X

Beschrijving van de examenstof

In bijlage 1 van deze vakinformatie staat een beschrijving van de eindtermen.

Bij het bestuderen van de examenstof is het raadzaam om gebruik te maken van een lesmethode of examenkatern.

Het centraal examen (CE)

Het centraal examen wordt schriftelijk afgenomen in één zitting van 210 minuten tijdens het centraal examen (zie examenrooster).

Het centraal (schriftelijk) examen heeft betrekking op de domeinen A en B.

De toetsing vindt plaats aan de hand van vragen en opdrachten bij een aantal teksten, waaronder een samenvattingsopdracht.

Daarbij wordt onder andere aandacht besteed aan:

- het onderscheiden van tekstsoorten en subgenres;
- het analyseren van tekstverbanden en tekststructuren;
- het maken van onderscheid tussen hoofd- en bijzaken;
- het aangeven van de hoofdgedachte van een tekst(gedeelte);
- het benoemen van inhoudelijke en functionele relaties;
- het samenvatten;
- het kunnen herkennen en onderscheiden van standpunten en argumenten;
- het kunnen benoemen van soorten redeneringen;
- het kunnen herkennen van argumentatieschema's;
- het kunnen herkennen van drogredenen.

Het gebruik van een woordenboek Nederlands en het basispakket hulpmiddelen is toegestaan (zie bijlage 6).

Het commissie-examen (CIE)

Het commissie-examen heeft betrekking op de domeinen A en C t/m G.

Het commissie-examen bestaat uit drie onderdelen:

1. De schriftelijke toets schrijfvaardigheid:

De schriftelijke toets van 150 minuten wordt afgenomen in de maand februari van het desbetreffende examenjaar. De toets betreft de exameneenheid schrijfvaardigheid (domein E). Door middel van de schriftelijke toets schrijfvaardigheid wordt getoetst of de kandidaat een gedocumenteerde tekst kan schrijven, waarvan tekstsoort, doel en publiek gegeven zijn. Van de kandidaat wordt verwacht dat hij een uiteenzetting, beschouwing of betoog schrijft op basis van verstrekte informatie. Bij de aanvang van de schriftelijke toets (als onderdeel van het commissie-examen) krijgt de kandidaat daarvoor één of meer teksten voorgelegd.

De kandidaat maakt eerst een schrijfplan. De kandidaat dient samen met het **schrijfproduct** het **schrijfplan** in te leveren. Het schrijfplan wordt ook mee beoordeeld bij het onderdeel schrijfvaardigheid.

Oefenexamens staan op:

duo.nl/particulier/oefenen-voor-het-staatsexamen/havo-schriftelijk.jsp.

Het gebruik van een woordenboek Nederlands en het basispakket hulpmiddelen is toegestaan.

2. De kijk- en luistervaardigheidstoets: 60 minuten

Het onderdeel luistervaardigheid wordt apart, digitaal, getoetst en wel aan de hand van een kijk- en luistertoets. Deze toets wordt afgenomen in de maanden januari in de periode van het commissie mondeling examen.

3. Het mondelinge examen:

Het mondelinge examen van 40 minuten vindt plaats in de maand maart van het desbetreffende examenjaar en bestaat uit twee onderdelen.

a. Mondelinge taalvaardigheid (domein C en D):

De commissie voor examens stelt elk jaar een lijst van onderwerpen vast, waaruit de kandidaat voor het presenteren van zijn voordracht er één moet kiezen. Deze lijst is vermeld in bijlage 1. Ten behoeve van zijn voordracht dient de kandidaat relevante informatie te verzamelen en te verwerken. Hij moet deze informatie duidelijk presenteren met het oog op doel en publiek. De kandidaat bereidt zijn presentatie voor aan de hand van een spreekplan.

Tevens is hij in staat om adequaat te reageren op bijdragen van luisteraars. De kandidaat houdt een voordracht over het door hem gekozen onderwerp en let erop:

- dat zijn boodschap duidelijk overkomt;
- wat voor soort voordracht hij houdt: uiteenzetting (= objectieve uitleg), beschouwing (= meningen worden ter overweging aangeboden) of betoog (=mening van spreker wordt ondersteund met voldoende relevante, goede argumenten);
- dat zijn taalgebruik correct en vlot is;
- dat hij retorische middelen goed gebruikt (gebaren, oogcontact, stemgebruik enz.);
- dat de opbouw van zijn voordracht goed is en dat er duidelijk sprake is van een inleiding, een kern en een slot;
- dat de voordracht goed is afgestemd op de tijd: 8 - 10 minuten;

- dat hij eventueel gebruik maakt van een briefje met aandachtspunten en/of het spreekplan, terwijl hij ervoor waakt om alles op te lezen.

Na afloop worden er aan de kandidaat vragen gesteld over zijn voordracht. Deze vragen kunnen betrekking hebben op:

- de doelgroep (= het publiek);
- de indeling (= inleiding, kern en slot);
- het verschil in tekstsoorten (= verschil tussen uiteenzetting, beschouwing en betoog);
- het gebruik van retorische middelen;
- de gebruikte bronnen;
- de inhoud van de voordracht.

b. Literatuur (domein F):

De kennis van Nederlandstalige literatuur wordt getoetst aan de hand van het ingeleverde *leesdossier en de literatuurlijst*. Daarbij wordt onder andere aandacht besteed aan leeservaringen (zie verder de toelichting leesdossier).

Op de literatuurlijst moeten van **3 werken** de titels zijn vermeld van verschillende auteurs. Daarvan moet minimaal één en kunnen maximaal twee tot de Caribische literatuur gerekend worden.

De kandidaat die bij een eerder afgelegd volledig examen havo voor letterkunde een eindcijfer 6 of hoger heeft gehaald, kan voor het onderdeel literatuur van een nog af te leggen taalvak vrijstelling aanvragen. De vrijstellingsaanvraag moet op het aanmeldingsformulier worden opgegeven. Het mondeling examen wordt in dat geval met 20 minuten ingekort. NB Het gaat dan om geïntegreerd literatuur onderwijs, waarbij letterkunde apart op de cijferlijst voorkomt.

In bijlage 2 is het beoordelingsformulier en de criteria van het mondeling commissie examen opgenomen. Zie onderstaand tabel voor nadere toelichting van het commissie-examen.

Toelichting commissie-examen wordt aangegeven in de volgende tabel

Mondeling commissie-examen	HAVO	Nederlands	
Examenonderdeel	Tijd	Materiaal	Inhoud
<i>Vorbereiding door kandidaat</i>			De kandidaat bereidt zich thuis voor op het houden van een voordracht over een door hem gekozen onderwerp uit de lijst van gegeven onderwerpen. Tevens heeft hij zich aan de hand van de vakinformatie Nederlands grondig voorbereid op de mondelinge toets voor wat het lezen van de literaire werken betreft. Zijn literatuurlijst bevat 3 Nederlandstalige literaire werken. De betreffende literatuurlijst met de bijlage heeft de kandidaat in drievoud bij zich.
<i>Mondelinge taalvaardigheid (domein D)</i>	8 - 10 minuten	Presentatie materiaal	<i>De kandidaat houdt een voordracht over het door hem gekozen onderwerp. De kandidaat let erop:</i> - dat zijn boodschap duidelijk overkomt; - wat voor soort voordracht hij houdt: uiteenzetting (= objectieve uitleg), beschouwing (= meningen worden ter overweging aangeboden) of betoog (= mening van spreker wordt ondersteund met voldoende relevante, goede argumenten) dat zijn taalgebruik correct en vlot is; - dat hij retorische middelen goed gebruikt (gebaren, oogcontact, stemgebruik enz.); - dat de opbouw van zijn voordracht goed is en dat er duidelijk sprake is van een inleiding, een kern en een slot; - dat de voordracht goed is afgestemd op de tijd: 8-10 minuten; - dat hij eventueel gebruik maakt van een briefje met aandachtspunten en/of een spreekplan, terwijl hij ervoor waakt om alles op te lezen.
	ca. 10 minuten		Aan de kandidaat worden ook vragen gesteld over zijn voordracht. Deze vragen kunnen betrekking hebben op: - de doelgroep (= het publiek); - de indeling (= inleiding, kern en slot); - het verschil in tekstsoorten (= verschil tussen uiteenzetting, beschouwing en betoog); het gebruik van retorische middelen; - de gebruikte bronnen; - de inhoud van de voordracht.

<i>Literatuur (domein F)</i>	ca. 20 minuten	Leesdossier en literatuurlijst	De kennis van Nederlandstalige literatuur wordt getoetst aan de hand van het ingeleverde <i>leesdossier en de literatuurlijst</i>. Daarbij wordt onder andere aandacht besteed aan leeservaringen (zie verder de toelichting leesdossier). Op de literatuurlijst moeten van 3 werken de titels zijn vermeld van verschillende auteurs. Daarvan moet minimaal één en kunnen maximaal twee tot de Caraïbische literatuur gerekend worden. Er mogen geen vertaalde werken op de literatuurlijst voorkomen. Van een schrijver mag maar één literair werk op de literatuurlijst voorkomen. Aan de kandidaat worden vragen gesteld over de door hem gelezen literaire werken.
Schriftelijk commissie- examen	Havo	Nederlands	
<i>Schrijfvaardigheid (domein E)</i>	150 minuten	Toets	Door middel van de schriftelijke toets (aantal tekstfragmenten, opdracht) in schrijfvaardigheid wordt getoetst of de kandidaat een gedocumenteerde tekst kan schrijven, waarvan tekstsoort, doel en publiek gegeven zijn. Van de kandidaat wordt verwacht dat hij een uiteenzetting, beschouwing of betoog schrijft op basis van verstrekte informatie. Bij de aanvang van het schriftelijke examen (als onderdeel van het commissie-examen) krijgt de kandidaat daarvoor één of meer teksten voorgelegd. De kandidaat maakt eerst een schrijfplan. De kandidaat dient samen met het <u>schrijf-product</u> het <u>schrijfplan</u> in te leveren. Het schrijfplan wordt ook mee beoordeeld bij het onderdeel schrijfvaardigheid.
<i>Kijk- en luistervaardigheid (domein C)</i>	75 minuten	Toets	De kandidaat kijkt en luistert naar twee onderdelen (een documentaire en een fictie-opname) waarbij vragen gesteld worden over hoofd- en bijzaken en de betekenis van belangrijke elementen. Een derde onderdeel omvat fragmenten waarbij de sprekersbedoeling wordt bevraagd.

Toelichting leesdossier

1. De kandidaat moet een leesdossier samenstellen waarin zijn ervaringen met en beschouwingen over literatuur zijn gedocumenteerd.
2. De kandidaat moet op de vastgestelde datum het leesdossier in tweevoud inleveren.
3. Het leesdossier moet uit minimaal 4 en maximaal 8 A4'tjes tekst bestaan. Het maximum aantal pagina's is niet bindend maar richtinggevend.
4. De kandidaat brengt daarnaast voor het examen zelf een exemplaar van het leesdossier mee.
5. Het leesdossier moet per gelezen werk minimaal 750 woorden tellen en maximaal 1000 woorden. Het gebruikte aantal woorden dient op het eerste blad van het leesdossier vermeld te worden.
6. Alle bladzijden van het leesdossier moeten zijn genummerd.
7. Het leesdossier omvat:
 - een bibliografie van de gelezen werken;
 - leesverslagen.
8. Een bibliografie van gelezen werken:
 - Op deze lijst staan **drie (3) werken** van *verschillende auteurs*.
 - Van een schrijver mag dus slechts één werk in het leesdossier zitten, tenzij het om een ander genre gaat (bijv. proza en poëzie).
 - Van deze drie (3) werken moet minimaal één en kunnen maximaal twee tot de Caraïbische literatuur gerekend worden.
 - De titels behoren van examenboeken te zijn en/of voor de leeftijd van 16 jaar en ouder. Er kan gekozen worden uit de boeken van 'De Grote Lijsters'.
 - De werken moeten oorspronkelijk in de Nederlandse taal geschreven zijn en een erkende literaire kwaliteit hebben.
 - De selectie van werken kan naast proza ook toneel bevatten.
 - De bibliografie vermeldt in chronologische volgorde van ieder werk de titel, de naam van de schrijver, het jaar van eerste druk en het jaar van gelezen druk.
 - Aan de correcte spelling van de auteursnamen en de titels moet de nodige aandacht zijn besteed.
9. Leesverslagen
 - In de leesverslagen **beschrijft** de kandidaat zijn persoonlijke leeservaringen bij het lezen van deze drie (3) werken en besteedt daarin aandacht aan **verdieping** En **evaluatie**. In de beschrijving geeft de kandidaat een persoonlijke reactie op de gelezen werken en motiveert zijn boekkeuze.
 - De verdieping moet worden gekoppeld aan zelf gekozen verwerkingsopdrachten van drie (3) literaire werken.
 - Variatie in de verwerkingsopdrachten is noodzakelijk. Daarvoor kan de kandidaat kiezen uit **één (1)** van de volgende opdrachten per boek. Dus per boek moet een verschillende opdracht worden gekozen en uitgewerkt:
 - het bespreken van de belangrijkste passages;
 - de bespreking van lezersactiviteiten, zoals het opbouwen van verwachtingen en het zich identificeren met bepaalde verhaalpersonages;
 - de analyse van de eigen respons in relatie tot de tekst of de ter beschikking zijnde achtergrondinformatie;
 - de karakterisering van de personages;
 - de behandeling vanuit cultuur-historische of maatschappelijke context.

- De evaluatie houdt een eindoordeel in over het boek en een evaluatie van de eigen leeservaring bij het lezen van dit boek, waarbij de kandidaat onder meer aandacht besteedt aan wat hij/zij moeilijk, verwarrend of onduidelijk vond.
 - De *beschrijving*, *verdieping* en *evaluatie* van literaire werken kan plaatsvinden rond een bepaald thema of aspect van de maatschappij.
 - Bij het leesdossier moet een juiste bronvermelding staan. Van gebruikte artikelen dient te worden opgenomen: de auteur, de titel, en de datum van verschijnen (Vermeld bij een artikel van internet niet alleen de site, maar ook de titel van het artikel en de datum van verschijnen).
10. Het leesdossier is op de computer gemaakt, lettertype Arial en lettergrootte 12 en standaard regelafstand.
 11. Bij het leesdossier moet een getekende authenticiteitsverklaring worden gevoegd. Deze vindt u op de website van ETE.
 12. Indien het leesdossier gedownloade leesverslagen bevat, **zal voor het onderdeel Literatuur het cijfer 1** worden toegekend.
 13. Indien het leesdossier niet aan de formele eisen voldoet: aantal werken, waarvan een Caribisch-Nederlands, authenticiteitsverklaring, aantal pagina's, aantal woorden en vermelding daarvan en paginavermelding, wordt de kandidaat voor het examen Nederlands afgewezen.

Inzenden leesdossier

De boekenlijst, het leesdossier en de authenticiteitsverklaring moeten met een voorblad (zie bijlage 5) in tweevoud **uiterlijk dinsdag 20 januari 2026** worden ingeleverd bij het ETE, aan de landsexamencommissie vhw. NB De stukken dienen op papier te worden aangeleverd. In digitale vorm ingezonden stukken e.d. worden niet geaccepteerd.

Uiterlijke datum om eventueel gecorrigeerde stukken in te leveren is **donderdag 19 februari 2026**.

Van de werkstukken die het ETE ontvangt, krijgt de kandidaat een ontvangst-bevestiging. De stukken dienen persoonlijk ingeleverd te worden.

Verder beoordeelt het ETE of de werkstukken voldoen aan de formeel gestelde eisen, dat wil zeggen dat wordt gecontroleerd of alle onderdelen aanwezig zijn en of ze in het juiste formaat zijn opgesteld (aantal pagina's, lettertype, e.d.). De kandidaat krijgt bericht over hetgeen niet in orde is, zodat hij de gelegenheid heeft één en ander aan te passen en opnieuw op te sturen.

De **inhoud** van de werkstukken wordt dus **niet** door het ETE **beoordeeld**, dat doen de examinatoren tijdens het mondelinge examen.

Als de kandidaat voor een vak in het geheel geen werkstuk en/of boekenlijst of een niet volledig product inlevert, krijgt hij een afwijzingsbrief waarin staat dat hij voor dat vak niet wordt opgeroepen voor het mondelinge commissie-examen en ook niet voor het centraal schriftelijk examen.

De beoordeling van het commissie-examen

Voor het commissie-examen worden vier deelcijfers gegeven:

deelcijfer a: voor mondelinge taalvaardigheid

deelcijfer b: voor schrijfvaardigheid

deelcijfer c: voor kijk- en luistervaardigheid

deelcijfer d: voor literatuur, inclusief leesdossier

Het cijfer voor het commissie-examen wordt als volgt berekend:

cijfer CIE = $(2a + 2b + 2c + 1d) / 7$ (afgerond op 1 decimaal)

Er komt geen apart cijfer op de cijferlijst voor het onderdeel literatuur.

In geval van vrijstelling voor het onderdeel literatuur is de berekening als volgt:

$(2a + 2b + 2c) / 6$

Het eindcijfer

Het eindcijfer wordt als volgt berekend:

eindcijfer = $(\text{het cijfer CE} + \text{het cijfer CIE}) / 2$ (afgerond op een geheel getal)

Bijlage 1 De eindtermen

De examenstof is omschreven in eindtermen. De eindtermen zijn ingedeeld in domeinen en sub domeinen.

Domein A Algemene taal- en leervaardigheden

De kandidaat kan

1. compenserende strategieën kiezen en hanteren, wanneer de kennis van de taal of van het gebruik ervan tekortschiet:
 - informatie afleiden uit de context en de woordvorm;
 - een (elektronisch) woordenboek en grammaticaoverzicht gebruiken;
 - vragen om een aangepast spreektempo, om herhaling of nadere uitleg;
 - omschrijvingen en parafraseringen gebruiken;
 - mobiliseren van voorkennis met betrekking tot tekstsoort en onderwerp;
 - gebruik maken van de redundantie van een tekst;
 - gebruikmaken van visuele ondersteuning;
 - non-verbale middelen inzetten.
2. leesstrategieën hanteren die zijn afgestemd op het leesdoel:
 - oriënterend lezen
 - globaal lezen;
 - intensief/studerend lezen;
 - selectief/gericht lezen.
3. (kijk- en) luisterstrategieën hanteren die zijn afgestemd op het luisterdoel:
 - globaal (kijken en) luisteren;
 - selectief/gericht (kijken en) luisteren;
 - intensief (kijken en)luisteren;
 - schriftelijke aantekeningen maken.
4. strategieën hanteren ten behoeve van de spreek- en gespreksvaardigheid:
 - zich voorbereiden;
 - informatie verwerven, verwerken en verstrekken;
 - reflecteren op de eigen deelname.
5. schrijfstrategieën hanteren:
 - een bij het schrijfdoel passende tekstsoort kiezen;
 - een schrijfplan maken;
 - informatie verwerven, verwerken en verstrekken;
 - een tekst herschrijven, onder andere op basis van reacties en suggesties van anderen.

Domein B Leesvaardigheid

B1: Analyseren en interpreteren

De kandidaat kan

6. tekstsoorten vaststellen op grond van het belangrijkste schrijfdoel. De teksten behoren tot de tekstsoorten uiteenzetting en betoog. Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid en samenhangen en processen worden verduidelijkt. Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd. Bij schrijfdoelen kan gedacht worden aan informeren, uiteenzetten, overtuigen en tot actie aanzetten;

7. onderwerpen en hoofdgedachten van gehele teksten en tekstgedeelten aanwijzen of parafraseren voor zover expliciet aanwezig;
8. inhoudelijke en functionele relaties benoemen die expliciet- of impliciet tussen tekstonderdelen aanwezig zijn;
Inhoudelijke en functionele relaties zijn bijvoorbeeld:
 - verwijzingsrelaties;
 - de relatie van oorzaak-gevolg;
 - de relatie doel-middel;
 - de relatie van stelling-argument-sub argument;
 - de relatie van algemene uitspraak-toelichting.
9. in een betoog standpunten en argumenten identificeren en interpreteren;
10. in een betoog verschillende argumenten onderscheiden, zoals argumenten op basis van feiten en geloof;
11. in een betoog typen redeneringen onderkennen op basis van:
 - oorzaak en gevolg;
 - voor- en nadelen;
 - overeenkomst of vergelijking.

B2: Samenvatten

12. De kandidaat is in staat een uiteenzetting en tekstgedeelten daaruit beknopt samen te vatten, d.w.z. te reduceren tot de hoofduitspraak (hoofduitspraken) met bijbehorende ondersteuning of (belangrijke) ondergeschikte uitspraken;
Ten aanzien van eindterm 12 is het volgende van toepassing:

- De oorspronkelijke tekst bestaat uit 1000 à 1200 woorden.
- De oorspronkelijke tekst kan een zekere mate van abstractie vertonen en kent een vrij gemarkeerde opbouw, d.w.z. dat de structuur door middel van signaalwoorden expliciet is gemaakt.
- De maximale omvang van de samenvatting is ongeveer 10% van de oorspronkelijke tekst.
- De samenvatting moet een goed geformuleerde tekst zijn die los van de uitgangstekst te begrijpen valt.

Het is toegestaan woorden, zinswendingen en zinnen uit de uitgangstekst op te nemen. Voorts zijn ten aanzien van de teksten bedoeld in Domein B de volgende bepalingen van toepassing.

De teksten:

- zijn bestemd voor een redelijk ontwikkeld publiek;
- beslaan een breed scala aan onderwerpen die buiten de belevingswereld van de kandidaten kunnen vallen;
- kunnen relevant zijn in het kader van andere vakken;
- hebben een transparante opbouw;
- kunnen impliciete informatie bevatten, maar zijn in zekere mate redundant en concreet;
- beogen de lezer te informeren of te overtuigen;
- kunnen elementaire kennis met betrekking tot het Caraïbische gebied en Nederland veronderstellen.

Met de formulering "De teksten kunnen elementaire kennis met betrekking tot het Caraïbische gebied en Nederland veronderstellen" wordt bedoeld kennis met betrekking tot:

- zeer belangrijke gebeurtenissen uit de recente geschiedenis;
- belangrijke geografische gegevens;
- hoofdzaken van het onderwijssysteem (voor wat betreft de eigen maatschappij en de Nederlandse);

- opvallende verschillen met de eigen cultuur.
- Naast geschreven teksten kunnen ook niet-lineaire tekstsoorten, zoals 'hypertekst' en met audio of video verrijkte teksten voorkomen.

Domein C (Kijk- en) luistervaardigheid

De kandidaat kan

13. aangeven of een tekst, gegeven een bepaalde informatiebehoefte, relevante informatie bevat en, zo ja, welke;
14. het hoofdonderwerp en de hoofdgedachte van (delen van) een tekst aangeven;
15. de betekenis van belangrijke elementen van een tekst aangeven;
16. op grond van een gesproken taaluiting conclusies trekken met betrekking tot intenties, opvattingen en gevoelens van de spreker;
17. op basis van het gehoorde anticiperen op het meest waarschijnlijke vervolg van een tekst;

Bij de eindtermen (kijk- en) luistervaardigheid is het volgende van toepassing. De teksten:

- zijn bestemd voor een redelijk ontwikkeld publiek;
- beslaan een breed scala aan onderwerpen, die buiten de belevingswereld van de kandidaat kunnen vallen;
- kunnen relevant zijn in het kader van andere vakken;
- hebben een transparante opbouw;
- kunnen impliciete informatie bevatten, maar zijn doorgaans redundant en vrij concreet;
- beogen de luisteraar te informeren of te overtuigen; ook kunnen zij uitdrukking geven aan de emoties van de spreker;
- zijn representatief voor authentiek mondeling taalgebruik, dus inclusief redundantie, haperingen, versprekingen en dergelijke, eventuele interrupties en achtergrondgeluiden;
- hebben een normaal spreektempo, qua accent kan zich enige regionale variatie ten opzichte van de standaardtaal voordoen;
- kunnen via audio, audiovisuele en multimediale geluidsdragers worden overgedragen;
- kunnen elementaire kennis met betrekking tot het Caraïbische gebied en Nederland veronderstellen.

Met de formulering "De teksten kunnen elementaire kennis met betrekking tot het Caraïbische gebied en Nederland veronderstellen" wordt bedoeld kennis met betrekking tot:

- zeer belangrijke gebeurtenissen uit de recente geschiedenis;
- belangrijke geografische gegevens;
- hoofdzaken van het onderwijssysteem (voor wat betreft de eigen maatschappij en de Nederlandse);
- opvallende verschillen met de eigen cultuur.

Domein D Spreek- en gespreksvaardigheid

D1: Een voordracht met vragen

De kandidaat kan

18. relevante inhoudselementen verzamelen, ordenen en formuleren en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van ICT;
19. de inhoud op een voor de doelgroep adequate wijze presenteren en daarbij zo nodig gebruik maken van audiovisuele hulpmiddelen. Het gaat bij de voordracht om een uiteenzetting of betoog. Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid en samenhangen en processen worden verduidelijkt. Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd;
20. inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op vragen en kritiek die door luisterende medekandidaten naar voren worden gebracht.

D2: Een discussie

De kandidaat kan

21. relevante inhoudselementen verzamelen, ordenen en formuleren en daarbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van ICT;
22. inhoudelijke bijdragen leveren, zoals (voorlopige) meningen en standpunten, argumenten pro en contra, oplossingen. De discussie kan betrekking hebben op:
 - beeldvorming;
 - oordeelsvorming.

De discussie heeft het karakter van een groepsdiscussie waarbij de nadruk ligt op coöperatie.

23. de gespreksbijdragen presenteren op een adequate wijze;
24. inhoudelijk en vormelijk adequaat reageren op bijdragen van andere deelnemers. Het betreft hier:
 - het adequaat volgen en beoordelen van bijdragen van anderen;
 - het nemen van initiatief;
 - het geven van informatie;
 - het stellen van problemen;
 - het samenvatten, het verhelderen van bijdragen;
 - het vragen om verheldering;
 - het zodanig deelnemen aan de gedachtewisseling dat aan alle deelnemers mogelijkheden geboden worden om aan de gedachteontwikkeling bij te dragen.

Domein E Schrijfvaardigheid

E1: Informatie verzamelen en verwerken

De kandidaat kan

25. vanuit verstekte en/of verzamelde informatie relevante inhoudselementen ontwikkelen, kiezen en ordenen voor een te schrijven tekst;
26. hierbij gebruik maken van schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van ICT.

E2: Informatie verstrekken

De kandidaat kan

27. de verkregen informatie verwoorden in overeenstemming met het gegeven doel en in een voor het aangeduide publiek adequate stijl, met de juiste woordkeus en met een correct gebruik van inhouds- en vormconventies en van de regels van de spelling, interpunctie en zinsbouw;

Het gaat bij het schrijven op basis van verzamelde informatie om de tekstsoorten:

- uiteenzetting;
- betoog.

Een uiteenzetting houdt in dat objectief uitleg gegeven wordt, indelingen worden aangeduid, en samenhangen en processen worden verduidelijkt.

Een betoog houdt in dat een duidelijk standpunt wordt bepaald dat met voldoende steekhoudende argumentatie wordt gerechtvaardigd.

De twee tekstsoorten kunnen in allerlei vormen worden gegoten, bijvoorbeeld:

- brief;
- ingezonden stuk;
- notitie (= paragraafsgewijs kort werkstuk);
- artikel.

Bij een werkstuk kan gedacht worden aan vakoverstijgende opdrachten.

De inhoudsconventies zijn afhankelijk van de gegeven tekstsoort, doel en publiek.

Bij vormconventies gaat het in ieder geval om:

- correcte verwijzingen naar bronnen;
- een adequate typografische verzorging.

Overige vormconventies zijn afhankelijk van de gekozen tekstsoort.

Bij schrijfdoelen betreft het:

- informeren;
- uiteenzetten;
- overtuigen;
- tot actie aanzetten.

Bij publiek moet gedacht worden aan een lezerspubliek dat breder is dan de leraar:

- medekandidaten (bijvoorbeeld klasgenoten of lezers van de schoolkrant);
- een buitenschools publiek (bijvoorbeeld ouders, wijkbewoners, natuurbeschermers of lezers van een bepaalde krant).

28. de tekst reviseren, mede op basis van geleverd commentaar. Het commentaar betreft steeds een deelaspect van de tekst en leidt tot meer dan één revisie van de tekst;
29. bij het formuleren, reviseren en presenteren gebruik maken van de mogelijkheden van ICT, waaronder tekstverwerking en telecommunicatie.

Domein F Literatuur

De kandidaat is in staat

30. leerervaringen op te doen door het lezen van een gevarieerd aanbod aan teksten, zodat hij in aansluiting op zijn persoonlijke voorkeuren zijn leesmaak kan ontwikkelen;
31. aan de hand van literaire teksten een aantal leerervaringen op te doen ten aanzien van aspecten van de eigen maatschappij, op grond waarvan hij zijn visie op de werkelijkheid en zijn plaats daarin kan ontwikkelen;
32. op grond van de leerervaringen, genoemd in eindterm 30 en 31, van zijn persoonlijke leeservaringen beargumenteerd verslag uit te brengen aan de hand een persoonlijke selectie van **3 werken** uit de werken die hij uit het betrokken taalgebied gelezen heeft. Daarvan moet minimaal één en kunnen maximaal twee tot de Caraïbische literatuur gerekend worden;
 - de werken moeten oorspronkelijk in de Nederlandse taal geschreven zijn en een erkende literaire kwaliteit hebben;
 - de selectie van werken kan naast proza of toneel ook poëzie bevatten.
33. zijn persoonlijke leeservaring te beschrijven, verdiepen en evalueren;
 In de **beschrijving** geeft de kandidaat een persoonlijke reactie op het werk, motiveert zijn boekkeuze en geeft de inhoud kort weer.
 De **verdieping** is gekoppeld aan een specifieke verwerkingsopdracht. De opdracht kan gericht zijn op:
 - het bespreken van de belangrijkste passages;
 - de bespreking van lezersactiviteiten, zoals het opbouwen van verwachtingen en het zich identificeren met bepaalde verhaalpersonages;
 - de analyse van de eigen respons in relatie tot de tekst of ter beschikking gestelde achtergrondinformatie;
 - de karakterisering van de personages;
 - de behandeling vanuit cultuur-historische of maatschappelijke context.
 De **evaluatie** houdt een eindoordeel in over het boek en een evaluatie van de eigen leeservaring en verdieping, waarbij de kandidaat onder meer aandacht besteedt aan wat hij moeilijk, verwarrend of onduidelijk vond.
 De beschrijving, verdieping en evaluatie van (fragmenten uit) literaire werken kan plaatsvinden rond een bepaald thema of aspect van de maatschappij.
34. relevante achtergrondinformatie te verzamelen en selecteren en daarbij gebruik te maken van schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van ICT;
 Onder relevante achtergrondinformatie wordt verstaan:
 - bekende naslagwerken voor literatuur;
 - voor de kandidaat toegankelijke letterkundige publicaties;
 - voor de kandidaat toegankelijke recensies en besprekingen in dag- en weekbladen en audiovisuele bronnen (boekenprogramma's, interviews met auteurs, enz.).

F1: Literaire begrippen

De kandidaat kan

35. literaire tekstsoorten onderscheiden en aangeven waarin deze zich qua leesdoel en leeswijze onderscheiden van niet-literaire en non-fictionele tekstsoorten;
36. gebruik maken van het volgende begrippenapparaat:
 - algemeen: fictie, literatuur, lectuur, thema, motief, metafoor, symbool, ironie, elementaire poëtica;
 - proza: verteller, perspectief, tijdsverloop (verteltijd/vertelde tijd, chronologisch/niet-chronologisch, flashback, flashforward, vooruitwijzing/terug verwijzing), ruimte, personage, genre of tekstsoort;
 - poëzie: bladspiegel (wit), rijm, dichtvorm.
 Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat het begrippenapparaat in dienst staat van de reflectie op en de communicatie over literatuur. Het kan dus niet apart worden geëxamineerd;
37. Met behulp van zijn kennis van literaire begrippen, genoemd in eindterm 36, (fragmenten uit) literaire teksten analyseren, interpreteren en waarderen.

F2: Literatuurgeschiedenis

De kandidaat

38. heeft naast kennis van de eigentijdse, Nederlandstalige (proza)literatuur uit Nederland en het Caraïbische gebied enige kennis van literair verhalend proza, drama en poëzie uit een relatief lange aaneengesloten literair-historische periode.
 - beschikt over daarvoor relevante kennis van de in deze periode belangrijke literaire stromingen, schrijvers, hun leven, hun werken en hun betekenis voor de ontwikkeling van onze hedendaagse cultuur. Daarbij heeft hij oog voor internationale verbanden;
39. kan op grond van zijn kennis van verhalend proza, drama en poëzie betreffende de in eindterm 38 genoemde periode, in literaire teksten uit die periode kenmerken van stromingen, schrijvers en (sub)genres herkennen en benoemen;

Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de literatuurgeschiedenis in dienst staat van de reflectie op en de communicatie over literatuur. Het dient niet apart te worden geëxamineerd.

Domein G Oriëntatie op studie en beroep

De kandidaat

40. heeft informatie ingewonnen over vervolgonopleidingen waarin het Nederlands een rol speelt;
41. is nagegaan in hoeverre hij een studiehouding, belangstelling en vaardigheden bezit die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor vervolgonopleiding.

Bijlage 2 Begrippenlijst Argumentatieve vaardigheden

De opgenomen begrippen worden in het centraal examen bekend verondersteld en worden daarin dus zonder toelichting gebruikt.

Betogende tekst (betoog)

Een tekst of tekstgedeelte waarin de schrijver of spreker een beargumenteerd standpunt inneemt. Het betoog heeft als doel de lezer van het standpunt te overtuigen.

Beschouwende tekst (beschouwing)

Een tekst of tekstgedeelte waarin de schrijver of spreker interpretaties, verklaringen en opinies ter overweging aanbiedt.

De beschouwing heeft als doel de lezer over een kwestie te laten nadenken. Een beschouwing kan ook de argumenten voor en tegen een of meer standpunten behandelen, maar is er niet op gericht de lezer voor een van die standpunten te winnen.

Uiteenzettende tekst (uiteenzetting)

Een tekst of tekstgedeelte waarin de schrijver of spreker iets uitlegt, beschrijft, verklaart of meedeelt. De uiteenzetting heeft als doel de lezer te informeren over een stand van zaken of gang van zaken.

Standpunt

Een uitspraak die op twijfel of tegenspraak stuit of zou kunnen stuiten volgens de schrijver of spreker. Ook: stelling(name), bewering, mening. Een standpunt kan in een tekst impliciet zijn: dat wil zeggen dat het standpunt niet in de tekst is geformuleerd maar er wel uit afgeleid kan worden.

Argument

Een uitspraak waarmee een schrijver of spreker een standpunt onderbouwt. Een argument dient om het standpunt aanvaardbaar of aanvaardbaarder te maken; de bedoeling ervan is de twijfelaars of tegenstanders te overtuigen van het standpunt.

Tegenargument

Een uitspraak waarmee een schrijver of spreker een standpunt ontkracht. Een tegenargument dient om een standpunt minder aanvaardbaar te maken.

Weerlegging

Een uitspraak waarmee een schrijver of spreker een argument ontkracht. In een weerlegging probeert de schrijver of spreker een argument minder aanvaardbaar te maken.

Argumentatie

Het standpunt en het geheel van argumenten dat het standpunt ondersteunt (argumenten) of ontkracht (tegenargumenten).

Argumentatiestructuur

Een weergave van de wijze waarop in een tekst of tekstdeel argumenten met elkaar en met het standpunt samenhangen.

Enkelvoudige argumentatie

Een argumentatie die bestaat uit één argument en één standpunt.

Onderschikkende argumentatie

Een argumentatie waarin een argument wordt ondersteund door één of meer subargumenten. Ook: ketenargumentatie.

Nevenschikkende argumentatie

Een argumentatie waarin twee of meer argumenten gezamenlijk het standpunt ondersteunen. De argumenten in nevenschikkende argumentatie kunnen afhankelijk zijn (ze zijn samen nodig om het standpunt te ondersteunen) of onafhankelijk (ze vormen ieder op zich een zelfstandig argument voor het standpunt).

Argumentatieschema

Een argumentatieschema geeft de aard aan van het verband tussen een standpunt en een argument. We onderscheiden de volgende argumentatieschema's:

- *Argumentatie op basis van oorzaak en gevolg*
De schrijver of spreker wijst op een of meer gevolgen om de waarschijnlijkheid van een oorzaak te onderbouwen of op een of meer oorzaken om de waarschijnlijkheid van een gevolg te onderbouwen.
- *Argumentatie op basis van kenmerk of eigenschap*
De schrijver of spreker geeft een of meer kenmerkende eigenschappen van een persoon, object of verschijnsel om een standpunt over een andere eigenschap te onderbouwen.
- *Argumentatie op basis van voor- en nadelen*
De schrijver of spreker geeft voor- en/of nadelen van een voorgestelde actie of handeling om een standpunt over de (on)wenselijkheid ervan te onderbouwen.
- *Argumentatie op basis van voorbeelden*
De schrijver of spreker geeft voorbeelden van het optreden van een eigenschap of verschijnsel om een standpunt over het algemener voorkomen van die eigenschap of dat verschijnsel te onderbouwen.
- *Argumentatie op basis van vergelijking*
De schrijver of spreker maakt een vergelijking tussen twee situaties; op grond van wat in de ene situatie (on)waarschijnlijk of (on)gepast is, onderbouwt hij een standpunt over wat in de andere situatie (on)waarschijnlijk of (on)gepast is.
- *Argumentatie op basis van autoriteit*
De schrijver of spreker beroept zich op een uitspraak van een deskundige en betrouwbare bron om een standpunt te onderbouwen. Ook: argumentatie op basis van een gezaghebbende bron.

Soorten argumenten

Uitspraken die als argument kunnen dienen zijn er in allerlei soorten. We onderscheiden feitelijke en waarderende uitspraken.

- *Feitelijke uitspraken*
Een uitspraak waarvan degene die hem doet, claimt dat hij waar, waarschijnlijk of aannemelijk is. Er is sprake van een feit wanneer een feitelijke uitspraak waar is.
- *Waarderende uitspraken*

Een niet-feitelijke uitspraak, dat wil zeggen een uitspraak over wat goed of slecht, mooi of lelijk, waardevol of waardeloos, wenselijk of onwenselijk, gepast of ongepast is.

Aanvaardbaarheid van argumentatie

Argumentatie is aanvaardbaar als

- de gegeven argumenten op zichzelf aanvaardbaar en relevant zijn,
- de argumenten onderling consistent zijn,
- de argumenten samen toereikend zijn voor het ingenomen standpunt.

Aanvaardbaarheid van feitelijke uitspraken

Een feitelijke uitspraak is aanvaardbaar voor de lezer of gesprekspartner

- wanneer hij in overeenstemming is met zijn of haar kennis van de wereld of
- wanneer hij direct controleerbaar is en daarbij waar blijkt te zijn of
- wanneer hij afkomstig is van een betrouwbare bron.

Controleerbaarheid van feitelijke uitspraken

Feitelijke uitspraken zijn controleerbaar wanneer het (in principe) mogelijk is ze door empirische waarneming te toetsen.

Betrouwbaarheid van bronnen

De bron van een uitspraak is betrouwbaar als:

- deze deskundig is op het terrein van de uitspraak,
- deze geen belang heeft bij de acceptatie ervan, en
- deze zichzelf niet tegenspreekt.

Aanvaardbaarheid van waarderende uitspraken

Een waarderende uitspraak is aanvaardbaar wanneer hij in overeenstemming is met de kennis en opvattingen/van de beoordelaar.

Relevantie van argumenten

Een argument is relevant wanneer aanvaarding ervan het standpunt aannemelijker maakt.

Consistentie van argumentatie

Argumentatie is consistent wanneer de geleverde argumenten elkaar niet tegenspreken.

Toereikendheid van argumentatie

Argumentatie is toereikend (of voldoende) wanneer het geleverde argument of de geleverde argumenten samen een standpunt aanvaardbaar maken.

Drogredenen

Onjuist gebruik van een argumentatieschema of een overtreding van een discussieregel.

Van een onjuist gebruik van een argumentatieschema is onder andere sprake bij de volgende drogredenen:

Onjuist beroep op een oorzaak-gevolgschema

Het argumentatieschema op basis van oorzaak en gevolg wordt onjuist gebruikt als

- de in het argument genoemde oorzaken niet voldoende zijn voor het optreden van het voorspelde gevolg of
- het in het argument genoemde gevolg andere oorzaken kan hebben dan de in het standpunt genoemde oorzaak of
- alleen op basis van het gelijktijdig of na elkaar optreden van twee verschijnselen geconcludeerd wordt tot een oorzaak-gevolgrelatie tussen die verschijnselen.

Onjuist beroep op een kenmerk- of eigenschapsschema

Het argumentatieschema op basis van een kenmerk of eigenschap wordt onjuist gebruikt als aan een bepaald kenmerk of eigenschap wel betekenis wordt toegekend, terwijl andere relevante kenmerken of eigenschappen worden genegeerd.

Onjuist beroep op een voor-en-nadelenschema: overdrijven van voor- of nadelen

Het argumentatieschema op basis van voor- en nadelen wordt onjuist gebruikt als het gevolg of de gevolgen van een handeling schromelijk worden overdreven.

Onjuist beroep op een voor-en-nadelenschema: vals dilemma

Het argumentatieschema op basis van voor- en nadelen wordt onjuist gebruikt als wordt gesuggereerd of aangenomen dat we moeten kiezen uit twee mogelijkheden met beide even grote nadelige gevolgen, terwijl er nog andere mogelijkheden zijn.

Onjuist beroep op een voorbeeldschema: overhaaste generalisatie

Het argumentatieschema op basis van voorbeelden wordt onjuist gebruikt als op basis van te weinig en/of niet-representatieve voorbeelden een standpunt wordt beargumenteerd.

Onjuist beroep op een vergelijkingsschema: verkeerde vergelijking

Het argumentatieschema op basis van vergelijking wordt onjuist gebruikt wanneer de vergeleken situaties op relevante punten van elkaar verschillen.

Onjuist beroep op autoriteit

Het argumentatieschema op basis van autoriteit wordt onjuist gebruikt wanneer een beroep wordt gedaan op een bron die ondeskundig of belanghebbend is of zichzelf tegenspreekt.

Van een overtreding van een discussieregel is onder andere sprake bij de volgende drogredenen:

Persoonlijke aanval

Van een persoonlijke aanval is sprake wanneer een discussiant niet ingaat op de argumentatie van zijn tegenstander, maar hem beschuldigt van onkunde, onbetrouwbaarheid of slechte persoonlijke eigenschappen. De discussiant neemt zijn tegenstander daarmee niet serieus als gesprekspartner.

Ontduiken van bewijslast

Van het ontduiken van de bewijslast is sprake wanneer een discussiant geen argumenten wil geven voor het ingenomen standpunt.

Cirkelredenering

Van een cirkelredenering is sprake wanneer een discussiant een standpunt onderbouwt door het in andere woorden weer te geven. Als de discussiant geen andere argumenten geeft, is het tegelijkertijd het ontduiken van de bewijslast.

Vertekenen van een standpunt

Van het vertekenen van een standpunt is sprake wanneer een discussiant het standpunt of een argument van een tegenstander onjuist weergeeft of deze een standpunt of argument in de mond legt dat niet is ingenomen.

Bespelen van publiek

Van het bespelen van publiek is sprake wanneer een discussiant een beroep doet op de emoties van het publiek om het te winnen voor een standpunt.

Bijlage 3 Lijst met onderwerpen om thuis voor te bereiden t.b.v. de voordracht Mondelinge Taalvaardigheid, domein B/D

1. Heeft het Nederlands nog toekomst?
2. Privacy op het internet
3. Gratis onderwijs
4. Het legaliseren van drugs
5. Hulp bij vrijwillige levensbeëindiging
6. De e-reader
7. Klimaatveranderingen
8. Voor- en nadelen van nucleaire energie
9. Curaçao als autonoom land
10. De instructietaal op de Curaçaose scholen
11. Milieuverontreiniging op Curaçao
12. Het Nederlandse toelatingsbeleid met betrekking tot Curaçaose en Arubaanse jongeren
13. Voor- en nadelen van nucleaire energie
14. Het slavernijverleden
15. Buitenlandse stagiaires op Curaçao
16. Het functioneren van ons parlement
17. Chemische wapens

Bijlage 4 Beoordelingsformulier mondeling commissie-examen**LANDSEXAMEN BEOORDELINGSFORMULIER MONDELING COMMISSIE-EXAMEN
NEDERLANDS HAVO**

KANDIDAAT: EXAMENNUMMER: EXAMINATOREN: DATUM:	1. Presentatie: weging 2x 2. a. Leesdossier (1x): b. Gesprek literatuur (2x): Cijfer literatuur: $\frac{a1x + b2x}{3}$
--	---

1=SLECHT; 2=ONVOLDOENDE; 3=VOLDOENDE; 4=GOED

A PRESENTATIE: een voordracht met vragen na (domein D)	1	2	3	4
Tekstsoort: uiteenzetting, beschouwing of betoog				
Inhoud:				
1. Is goed voorbereid				
2. Luisteraar krijgt een duidelijk beeld van het onderwerp				
3. Geeft betrouwbare en bruikbare informatie				
Structuur:				
4. begint met een publiekgerichte, pakkende inleiding				
5. kondigt structuur aan en houdt zich eraan				
6a. bij uiteenzetting: geen mening bij uiteenzetting: geen argumenten				
6b. bij betoog: duidelijke stelling in de inleiding bij betoog: duidelijke, sterke argumenten				
6c. bij beschouwing: onderwerp van verschillende kanten belicht				
7. hanteert een logische en heldere opbouw				
8. eindigt met een publiekgerichte uitsmijter				
9. maakt gebruik van signaalformuleringen				
Vragenronde:				
10. beantwoordt vragen over voorbereiding correct				
11. beantwoordt vragen over tekstsoorten correct				
12. beantwoordt de vragen over inhoud correct				
Taalgebruik:				
13. maakt complete zinnen				
14. is goed te begrijpen				
15. spreekt vlot				
Presentatie:				
16. straalt enthousiasme uit				
17. maakt oogcontact				
18. tussen acht en tien minuten				
Totaal aantal punten mondelinge taalvaardigheid				
B LITERATUUR				
1 Leesdossier	JA	NEE		
3 werken ingediend, waarvan min. 1 Caribisch-Nederlandse literatuur				
Authenticiteitsverklaring				
4 – 8 A4'tjes tekst				
750 – 1000 woorden				
vermelding van het aantal woorden				
bladzijden zijn genummerd				

2 Bibliografie:				
drie werken van verschillende auteurs: minimaal één, maximaal twee Caribisch-Nederlandse schrijvers				
examenboeken en/of 16 jaar en ouder				
oorspronkelijk Nederlands				
in chronologische volgorde titel, schrijver, jaar 1 ^{ste} druk, jaar gelezen druk				
3 Leesverslagen:	1	2	3	4
A beschrijving leeservaring; motivering boekkeuze; eindoordeel + evaluatie van de eigen leeservaring				
B Verdieping: drie van de volgende verwerkingsopdrachten: (drie verschillende)				
1. Het bespreken v.d. belangrijkste passages				
2. De bespreking van lezersactiviteiten				
3. De analyse v.d. eigen respons in relatie tot de tekst				
4. De karakterisering v.d. personages				
5. De behandeling vanuit cultuur-historische of maatschappelijke context				
TOTAAL AANTAL PUNTEN				
	JA		NEE	
C Bronvermelding van gebruikte artikelen				
D Lettertype Arial, lettergrootte 12				
E Geen gedownloade leesverslagen				

GESPREK LITERATUUR	1	2	3	4
1. boek 1: titel, thema, motieven, enz.				
2. boek 2: titel, thema, motieven, enz.				
3. boek 3: titel, thema, motieven, enz.				
TOTAAL AANTAL PUNTEN GESPREK LITERATUUR				

Opmerkingen:**MONDELINGE TAALVAARDIGHEID**

Bij de mondelinge presentatie is het maximaal aantal te behalen punten $18 \times 4 = 72$

Het eindcijfer is dan: 72/7.2

LITERATUUR

Bij B1 + B2 tien vereisten: indien tien keer JA = 1 punt

LET OP! Bij B2 vier vereisten: de eerste DRIE criteria MOETEN JA zijn. Indien niet in orde DAN GEEN EXAMEN!

Bij Leesverslagen: indien er één ontbreekt = GEEN EXAMEN

Bij de leesverslagen kunnen er maximaal 16 punten behaald worden + 1 punt van B1 en B2 = 17 punten

cijfer leesdossier is: 17/1.7

Cijfer gesprek literatuur is 12 /1.2

Cijfer literatuur = (cijfer leesdossier (1x) + cijfer gesprek literatuur (2x)) / 3

Bijlage 5 Voorblad

Nederlandse taal

landsexamen havo

(inzenden uiterlijk 20 januari 2026)

Onderwerp presentatie:

Leesdossier
en lijst van gelezen werken

Gegevens kandidaat

Examennummer: _____

Naam: _____

Adres: _____

Bijlage 6 Hulpmiddelen

Het standaard basispakket bij alle centrale examens en commissie-examens bevat:

- schrijfmateriaal
- tekenpotlood
- blauw en rood kleurpotlood
- liniaal met millimeterverdeling
- passer
- geodriehoek
- gum
- rekenmachine

Ook is het toegestaan om hulpmiddelen mee te brengen die geen relatie hebben met de exameneisen maar wel functioneel kunnen zijn, zoals: markeerstift, puntenslijper, leesliniaal (loep).

Woordenboeken

Nederlands-Nederlands (eendelig)

óf

Nederlands-thuistaal van de kandidaat (eendelig)

Een digitaal woordenboek is *niet* toegestaan.

De hulpmiddelen van het basispakket zijn toegestaan bij alle examens. Zij zijn niet alle nodig.

Uitgebreide informatie over hulpmiddelen voor de centrale examens staat in de Regeling toegestane hulpmiddelen op de website van het ETE, www.ete.cw.

Bijlage 7 Tips

Centraal examen

- Vermeld het aantal woorden bij alle opdrachten waarbij sprake is van een maximaal aantal woorden.
- Vermeld de regelnummers bij citaten.
- Maak van tevoren veel oefenexamens. Oude centrale examens zijn te vinden op onder andere de website van ETE, www.ete.cw

Schriftelijk commissie-examen

- Lees de instructie goed en schrijf één tekst.
- Vermeld ALTIJD het aantal woorden.
- Werk precies volgens de opdracht.
- Bekijk van tevoren het oefenexamen en de uitwerkingen ervan:
duo.nl/particulier/oefenen-voor-het-staatsexamen/havo-schriftelijk.jsp.

Mondeling commissie-examen

- Bekijk de informatiefilm over het mondeling commissie-examen op de site:
<https://duo.nl/particulier/staatsexamen-vo/index.jsp>.
NB Dit is wel hoe het in Nederland gaat, maar het geeft ook een goed beeld hoe het bij ons gaat.
- Houd een voordracht over een onderwerp dat voorkomt op de lijst.

literatuur

- Zorg ervoor dat u een exemplaar van het leesdossier en de lijst bij u hebt.
- Zorg ervoor dat uw lijst en leesdossier voldoet aan de gestelde eisen.
- Zorg ervoor dat op de lijst *geen* twee boeken staan van dezelfde schrijver.
- Rangschik de lijst chronologisch.
- Zet geen vertaalde werken op de lijst.
- Zorg ervoor dat u de letterkundige begrippen kent die passen bij het gelezen werk.